

Др ЈОВАН ЕРДЕЉАНОВИЋ

СТАРА ЦРНА ГОРА

ЕТНИЧКА ПРОШЛОСТ И ФОРМИРАЊЕ
ЦРНОГОРСКИХ ПЛЕМЕНА

СА 7 ФОТОГРАФИЈА И 5 КАРТА У ПРИЛОГУ
И 3 СКИЦЕ У ТЕКСТУ

СЛОВО ЉУБВЕ
Београд
1978.

Вучићем, Криви До са 1 кућом. У „селу“ Макљену станују само Радичевићи—Мићуновићи.

На западу је од Макље^а *Вуков Под*, опет крај главнога пута. И он се дели на два „сеоца“ : Вуков Под са 6 кућа и више њега Стражница на брду истога имена са 2 куће — и у једном и у другом од браства Радичевића—Абрамовића.

Марковина је ограђена са запада планинама Лаством и Копитником и великим брдом Вучићем а с истока Вељим Гарчем. Има четири „села“.

На северозападу је, под Лаством, „село“ *Крушковац* са 3 куће Виднића—Мандића и 1 кућом Кривоглава. — Источно је од њега „село“ *Криволавска Главица* или *Кривоглави* са 19 кућа браства Кривоглава. — Јужно је од њих „село“ *Црквина* са 21 кућом Видића—Митровића. — Кривоглави и Црквина зову се општим именом *Горња Марковина*.

Најдаље је на југу „село“ *Доња Марковина*, у коме су 6 кућа Вујовића, 3 куће Виднића—Митровића, 1 кућа Виднића—Мандића, 1 кућа Виднића—Павлићевића и 1 кућа Васиљевића („Загарчана“).

Загрета заузима узани југоисточни крајак озринићске области, који се као какав језик истурио међу гуђе племенске области и само преко Вељега Гарча има везе с осгалим деловима свога племена. Окружена је са свих страна врло јасним природним границама: Вељим и Малим Гарчем (Гарчићем), реком Сушицом, Точилима и Свињом Главом.

Загрета има седам „села“. — Најдаље су на северу *Дубраве* у великом долу истог имена, са 4 куће браства Бурића. На југоистоку је од њих *Доња Веља Њива* код главне загредске цркве (Св. Арханђела) са 13 кућа Бурића, а даље је на југу *Горња Веља Њива* са 6 кућа Бурића. — „Села“ Горња и Доња Веља Њива зову се заједничким именом *Веља Загрета*.

Даље је на југоистоку „село“ *Лазарева Главица* под висом истога имена и по његовим странама^ са 3 куће Калуђеровића и 5 кућа Поповића. — На југу је од тога „села“ *Оселина* са 3 куће Поповића, 10 Бурића и 3 Милића. — Још је јужније, под Малим Гарчем, *Мала Загрета* са 8 кућа Поповића, а на истоку је од ње „село *Орашје* таман нм Сушицу до брдске границе“ са 4 куће Поповића, 1 Дрмазетовића и 1 Бурића.

Пјешивци. Ово се племе скоро на целој својој западној и југозападној страни граничи с Озринићима, и ту смо границу већ познали. Северни део те граице раздваја Пјешивце од Рудина (Бијелих или Никшићских): почиње од североисточног краја планине Лигунара, па иде право на север преко највишег врха планине Будоша, Високе Главице (тако да је Будош без мало цео у пјешивачкој области) и затим прека низа омањих

узвишења (Борова Брда, Лисац, Јеље, Свињеви Доци, Крушкова Продо, Ђелински До, Орлина) силази на „Ријеку“. А именованом „Ријека“ зове народ у свима околним пределима (и у Пјешивцима и у целој никшићској области итд.) ону реку што тече јужним делом Никшићског Поља. Та се река у науци сматра за почетак и горњи ток реке Зете и зато се на картама и у научним делима она означава као „Зета“. Али народ тако не мисли, и зато ову реку не зове Зетом, већ просто именованом „Ријека“. По народном схватању река Зета, која почиње ниже Повије, не добија воду из Никшићског Поља; а она вода што тече поменутом „Ријеком“ у Никшићском Пољу избија у јакој речици Обоштици (ниже села Дреновштице), десној притоци Зетиној. То доказују тиме, што је вода у Обоштици исто онако „слаба“ као и у Никшићском Пољу у оном делу корита „Ријекина“, које не пресише и које је око Царева Моста. Пошто у овом народном тврђењу има много вероватног, и ми ћемо се држати народних означања, те ћемо ову речицу у Никшићском Пољу звати само именованом „Ријека“, а Зету ћемо рачунати тек ниже Повије.

Северна граница пјешивачка, према Никшићском Пољу, иде све поменутом „Ријеком“ до њена понора у Сливљу (а Сливље је југоисточни део Никшићског Поља), који се у народу обично зове именованом Понор Сливски.

Од Понора Сливског настаје источна граница пјешивачка, и то најпре према Жупи Никшићској. Она иде најпре на висове Градину и Градац и затим преко јужних венаца планине Буавице. Даље скреће на југозапад, те одваја земљиште манастира Острога од пјешивачког. Тај део пјешивачке границе, према манастиру, иде најпре преко виса Ђеришнице и затим излази на високу Острошку Греду.

Ниже Острошке Грде настаје пјешивачка граница према племену Бјелопавлићима. Она се најпре наставља у истом, југозападном, правцу све до реке Зете. Иде све преко узвишења, од којих су главнија: Пбда, Вељи До, Шуме, Плочице, Разграђе и Градина, и најзад преко Пбдбјеља силази на Зету. Затим иде све реком Зетом до ниже цркве Св. Јована, која припада пјешивачким селима Загорку и Селиштима. А потом се одваја од Зете и иде источно од цркве Св. Јована, па даље пролази више изворишта потока Смрдана и затим се наставља доста великом дужином по североисточној суподини дугачког узви-

шења Средње Горе све до њена југоисточног краја. Иде затим право на југ, прелазећи преко узвишења над источним крајем великог поља Доњег Луга и даље преко Јаворске Главнице, са које се пење на Свињу Главу. А одатле настаје позната нам граница према Озринићима.¹⁾

Овако ограничена област пјешивачка показује иам на карти два сасвим различна дела: северни, који је знатно шири и простире се у правцу од истока ка западу, и јужни, који је јако сужен а протеже се од севера к југу. Северни је део са свих страна заштићен високим брдима и планинама; чак и према Никшићском Пољу он је целом дужином, од Острошке Греде па све до планине Будоша, затворен готово једноставним планинским венцем (у коме су од истока ка западу главнија узвишења: Пејов Ком, Ђелова Главница, Мали Врх^г Пандурице и Мужича), који се диже више садашње пјешивачке границе дуж поменуте „Ријеке“. Јужни део је напротив на целој својој источној страни врло слабо заштићен, јер су река Зета и ниска Средња Гора само мале сметње његовој отворености и приступачности са те стране. Северни је део пјешивачке области уопште и знатно виши од јужног,

Услед ових, тако знатних, разлика између ова два дела пјешивачке области и народ их јасно разликује један од другог: северни део зове *Горњим Пјешивцима* а јужни *Доњим Пјешивцима*.

Горњи су Пјешивци не само са свих страна добро затворени и заштићени, него се и ода-свуда спуштају ка својем средњем делу, у коме су и најзнатнија, уједно и врло стара (вероватно и најстарија), насеља пјешивачка: Толићи, Церово са Богетићима и Доња Повија. Уз то Горњи Пјешивци имају по својим пољима и доловима доста родне земље, а по својим, небројеним пегомим главицама и високим брдима и планинама довољно паше и горе. Осим тога кроз поменути главни, средњи, део Горњих Пјешиваца ишао је од вајкада један од најглавнијих

¹⁾ П. Шобајић износи пјешивачку границу према Бјелопавлићима овако: »Остављајући Катуне Дrame иза Острога Пјешивцима, граница према Бјелопавлићима се спушта са врха Капе острошке на извор Зете, па иде реком до цркве у Загорку, одатле се пење уз Плато па испод Дола, села пјешивачког, излази у врх Гарча“. Он саопштава и један докуменат из 1751 год., у коме се показује, како је део те границе споразумом између оба племена у тој години одређен. (Етн. Зборн. XXVII, стр. 156 и 292).

путева старе Зете, онај што је из Никшићског Поља силазио у Зетину долину.

Све су те прилике скупа учиниле, да је предео Горњих Пјешиваца (као што ћемо то у III глави опширно показати) био колевка племена Пјешиваца и како од најстаријих времена па кроза све векове, тако још и данас главно седиште његово. Насеља Горњих Пјешиваца готово су сва и сад заузета браствима, која су заједничког порекла и која су услед свога сродства и заједничких економских интереса, створених географским јединством области, непрекидно била у тесној међусобној вези и чинила језгро и стожер, око којег се окупљало цело племе.

Из предела Горњих Пјешиваца ширило се ово племе даље на југ, у крајеве садашњих Доњих Пјешиваца, у сасвим природној тежњи, да задобије плодне земље крај реке Зете и риболове на њој и јаку реку, подесну за млинове, а на странама више Зетине долне до високих венаца Столачког Врха, Лупоглава и Вељег Гарча шуме и пашњаке. Како су Пјешивци и с истока и са запада имали за суседе велика и јака племена — с истока Бјелопавлиће који су тако исто тежили да се користе реком Зетом, а са запада Озриниће који су грабили за себе оближње високе планине — овај јужни део пјешивачке области био је у прошлости изложен приличним променама (о томе види у III глави). Напротив старо седиште пјешивачко, Горњи Пјешивци, остало је не само кроза сва времена непромењено, него се је на северу, према Никшићском Пољу, и проширило.

Турско је освојење несумњиво затекло Пјешивце као чврсто организовано племе. Зато су их Турци, као што смо видели напред (у I глави), учинили засебном административном јединицом у својој већој политичкој области, коју су назвали Црном Гором. И као таква засебна управна целина Пјешивци су остали за све време турске управе. Осим тога, ма да су Пјешивци због тога што су на ударцу главнога саобраћаја Зетином долином и што им је јужни део врло отворен и лако приступачан, били под знатно јачом турском влашћу него остали делови Црне Горе, ипак су успели, да се одрже као јака племенска целина. Често се шта више дешавало, особито од краја 17. века/ да су Пјешивци као једноставна племенска ц^рлина ступали у борбу против Турака у савезу са суседним српским племенима, особито с онима из Катунске На^вије и са Бјелсг

павлићима. И после потпуног ослобођења од Турака (у другој половини 18. века) Пјешивци се јављају као сасвим засебно, једноставно племе старе Црне Горе.

Распоред пјешивачких насеља размотрићемо по оним двома великим предеоним целинама: најпре она у Горњим Пјешивцима, па затим она у Доњим.¹⁾

а) **Горњи Пјешивци.** Овај широки, северни део пјешивачке области обухвата три велика насељена предела: на северозападу је Стубица, на истоку Повија и на југу Церово.

Стубица се протеже од планине Будоша на западу па до Трубасина на истоку. У средини је овога предела његово главно „село“ *Стубица*. На западу је од њега, испод Будоша, „сеоце“ *Међ еђе* (множ.) са неколико кућа од разних бростава, а на истоку је, испод великог брда Смољевика, друго „сеоце“ *Толић и* са свега једном кућом засебног брства Капешихи.

Главно становништво у пределу Стубици чини брство Нчкчевић и (с ужим презименима: Јокчевић и, Живковић и, Лакчевић и, Јеремић и Радовић и) које броји 70 кућа. За њим долазе по величини Стриковић и или Вучићевић и, који се деле на „Стриковиће“ у ужем смислу (15 кућа) и Перовиће (15 кућа). Осим тога има 2 куће Шакоруњића и 1 Ивановића.

Повија се пружа целом дужином од „главе“ (почетка) реке Зете на југу па до Понора Сливског на северу. Херцеговци је зову именом „Превија“. И једно и друго име одговара месту на коме је овај предео: он је заиста на „повији“ или „превији“, на дугачком, седластом улегнућу, које је између Острошке Грде и целог низа високих брда и венаца на западу.

Повија се дели на пет „села“ и „селаца“. Најдаље је на југу *Стара Повија* или *Доња Повија*, више „главе“ (почетка) реке Зете. Она је заиста најстарије насеље овога предела. Има свега десетак кућа. На североистоку је од ње *Горња Повија*, највеће насеље овога предела. На северу су од оба „села“ *Долине* а још даље на северу, под Вучичким Ждријелом, сеоце *Вуш%а*. Најдаље је пак на северу, по главицама према Сливљу, „село“ *Кунак*.

У пределу Повији живе измешано два брства заједничког порекла: Мијушковић и (66 кућа) и Контић и (32 куће). Осим

¹⁾ Кратко разматрање П. Шобајића о насељима у Пјешивцима (Етн. 350рн. XXVII, 295—297) нисам овде узимао у обзир, јер се односи на стање од 1920 и 1921 године, а делом се и разликује од података, које сам ја у народу сазнао (убраја нпр. Дреновштицу у Горње Пјешивце и др.) и не води рачуна о правој народној подели на ¹ ња и мања насеља, а за јасану представу о развоју бростава и племена — особито о њихову територијалном развоју — подаци ове врсте имају знатну вредност.

СТАРА ЦРНАГОРА

тога има само још једна кућа Шантића на месту Крсту крај пута за Острог.

Церово (становници: Церани; придев: церски) се простире од брда Дрмића (више почетка реке Зете) и од извора реке Обоштице (десне притоке Зетине) на југоистоку па до планине Троглава на северозападу. Сва су насеља овога предела по питомим доловима и валама, које заузимају пространи предео између брда Дрмића (на југу), Смољевика (на северу) и Купића (на западу) и које народ означава општим именом „умина“ или, ређе, „жуанина“ за разлику од „планине“ која настаје даље на западу.

Церово се дели на девет „села“ — Најјужније су од тих „села“ *Вукић евић и*, који се деле на два мања „села“: источно су Вукићевићи а западно Добруш. У оба та сеоца има укупно 15 кућа, све браства Вукићевића. — Северозападно су од овога „села“ *Ђурачић и*, „село од 3 дима браства Змијановића“. На северу су од Ђурачића *Ђуровић и* са 14 кућа браства Ђуровића. — На североистоку је од Ђуровића а управо на северу од „главе“ Зетине „село“ Магудовића са „6 дима браства Маговчевића“. — На северозападу су од Магудовице, око главнога пута, *Богетић и*. У њима живи неколико малих брастава. Четири од њих — Маговчевићи (5 кућа), Премовићи (5 кућа), Јбковићи (3 куће) и Драгићевићи (3 куће) — заједничког су порекла, али се свако од њих само тако презива. Остала су браства: Мандаленићи (3 куће), Вучетићи (2 куће) и Контић (1 кућа).

На западу су од Магудовице и од Богетића *Шкулетић и*, и село и браство истог имена. Има их 7 кућа. — На северозападу од њих, а испод брда Купића, је „село“ *Поткупић*. У њему су два засебна браства: Љешковићи (15 кућа) и Живковићи (5 кућа). — На северу од Поткупића су *Гостојевић и*, у којима живе три омања браства: Лалатовићи (6 кућа) и Цебаловићи (6 кућа) су заједничког порекла, али се држе свако свога презимена, а Рогановићи (7 кућа) су сасвим засебно браство. — На северозападу од Гостојевића су *Папрати* или *Попрати*, у којима живи само једно браство, Папраћани или Попраћани, којих има 30 кућа а презивају се и ужим презименима: Вучинићи, Бањовићи и Мрвошевићи.

б) **Доњи Пјешивци** чине јужну, узану половину пјешивачке области. Њихова насеља почевши од севера па к југу иду овим редом: Дреновштица, Милојевићи, Витасовићи, Ботмиловићи, Загорак, Селишта и на југозападу од селишта До. — У целини узети, Доњи Пјешивци представљају широку планинску страну или падину са нагибом од запада ка истоку, од високих планина и брда на граници према Озринићима па ка Зетиној долини. И Пјешивци је зову општим именом *Страна*

све до ниских равница и ступњева у непосредној близини Зете, које опет означавају општим називом *Поље*. Та је пространа површина, поред делова који су под гором или стеновити, пуна „ластви“ (планинских „подова“ и „подањака“ тј. ступњева, са лепом заравњеном површином, која је сва покривена травом), „влака“ или „лака“ (великих, таласастих површина под ливадама), „долова“, „вала“, поља и „лугова“ (то су пространија и влажнија поља крај реке или речице).

Сва су доњопјешивачка насеља по ивицама и по странама оваких земљишних партија, подесних за људски живот, и то само по онима које су у нижем делу ове области, ближе Зетиној долини. А свуда више њих даље на западу настаје „планина“ са пашњацима и горама.

Дреновштица (становници: Дреновљани; придев: дреновски и дреновачки) се својим земљиштем протеже од Голих Брда на северозападу (та граница према Озринићима) па до потока Добрика, десне притоке Зетине, на југоистоку. Има два главна „села“: Дреновштицу на северу и Туњево Дреновачко на југу.

„Село“ *Дреновштица* се дели на два „краја“: „горњи (северни) крај села се зове Куће Бацковића а доњи (јужни) крај Куће Перуновића“. „На сред села је црква Св. Никола“. — *Туњево Дреновачко* је „село таман код Добрика“ тј. на северу више њега.

У оба дреновачка „села“ живе два браства, која воде порекло од истог претка: Бацковићи (45 кућа) и Перуновићи (такође 45 кућа).

Милојевићи имају такође поред свога главног „села“ *Милојевића*, које је на северу, код цркве, и друго, мање „село“, *Туњево Милсјевићско*, које је више Туњева Дреновачког, на западу од њега. У оба „села“ станују измешано два милојевићскз браства: Росандићи (17 кућа) и Радуловићи (с ужим презименима „Радуловићи“—Гавриловићи и „Спица“; укупно 20 кућа).

Витасовићи су између врела Добрика на истоку и Брезова Дола и Комненове Долине на западу (на граници према Озринићима). Њихово су главно насеље *Витасовићи* у средини овога предела, око цркве, у два дола (Змијинице и Радовча Долина), и њега становници и означавају као „село“; али осим тога има доста кућа и у неколико других мањих насеља, која су већином по доловима на западу и југозападу од главног „села“, у „планини“. Почевши од истока па даље навише она иду овим редом: Влага Возничка, Бачвеник, Улин Сербеч, Папратни До, Папратине (до) и Јасенови До.

Главно становништво овог предела чине четири браства, која су сва пореклом од заједничког познатог претка (Штековића) а зову се: Спасојевићи (10 кућа), Радбјичићи (10 кућа),

Милошевићи (3 куће) и Савићевићи (5 кућа) и Осим свих има још и једно браство засебног порекла, Мињићи (3 куће).

Богмиловићи се простиру од Зете код ушћа потока Смрдана па на југозапад до венца планине Лупоглава, поглавито до његове велике главице, „Кома од Лупоглава“. Главно су насеље „село“ *Богмиловићи* у неколико долова и долаца у близини цркве, са 32 „дима“. На северозападу од њих има још само 4 куће у *Рудницама*, таласастој заравни испод Борове Стране.

Браства су овога предела: Милуновићи (3 куће) и „Брешковци“, једно браство које се старином тако звало, а сад се дели на мања браства, која се зову само својим ужим презименима: Бошковићи (21 кућа), Перовићи. (6 кућа), Ацићи (1 кућа) и Мијушковићи (5 кућа).

Загорак и Селишта. Ово су два „села“ иетог великог насеља, за које се понекад у говору чује опште име „Селиште“, али пошто се много чешће именује свако од ових „села“ за себе, ми смо их свако за себе и навели. Ипак смо их морали узети заједно, јер им је „удут“ заједнички: у оба „села“ живи једно главно браство, које је првобитно имало све земљиште заједничко. па га је после у више махова поделило на ужа браства и на „димове“, тако да су сада Загорчанима и Селиштанима и приватна имања у оба „села“ јако измешана.

„Село“ *Загорак* је у „Пољу“, т.ј. у Зетиној долини, око потока Смрдана и више њега (западно од њега) до под Загорачку Страну. Разликује се *Загорак*, који је на југу, више цркве Св. Јована (заједничка црква Загорчана и Селиштана), и *Доњи Загорак*, који је на северу, ка потоку Добрику. Главно је насеље Загорак, и у њему је већина (око двадесет) кућа на месту, које се зове Тбполе, а остатак на месту с вменом Ропотине.

У „селу“ Загорку има три браства. Једно су „Загорчани“ или Шћепановићи с ужим презименима Лакчевићи и Ђуровићи (укупно 17 „димова“). Они су грана општег селмшко-загорачког браства, које нема заједничког презимена, него се зове по своја два главна насеља „Селиштанима“ (њих зову понекад и општим. надимком „Срнадичићи“) и „Загорчанима“. Друга су група загорачког становништва 5 кућа браства „Селиштана“ (Срнадичића). Треће су Вулановићи, засебно браство од 7 „димова“.

„Село“ *Селишта* се протезе североисточном страном Средње Горе, али осим тога има и два своја сеоца подалеко на северозападу, у „планини“: једно су *Јаребичине Долине* а друго *Јавор*. У целом „селу“ има укупно 30 кућа све од браства „Селиштана“ („Срнадичића“, с ужим презименима: Радојичићи, Марковићи, Ђукићи и Јанковићи).

До је врло пространо насеље, које захвата целу велику „валу“ испод Вељег Гарча, на североистоку од њега па даље све до Средње Горе. Становници се зову „Дољани“г придев гласи „дољски“.

Д-р ЈОВАН ЕРДЕЉАНОВИЋ

У Дољу су четири „села“: најдаље су на југу *Ржишта*, испод Гарча; на северу од њих *МШковић и*; даље на северу, код заједничке дољске цркве (Св. Ђорђа), „село“ *До*, а на северо-западу од њега, испод греда високе Ђинове Главице, *Ђурчић и*.

У „селу“ Матковићима живи само браство Матковићи, кога има „6 огњишта“, а у „селу“ Ђурчићима само браство Ускбовићи (10 кућа). У друга два дољска „села“ станују између браства: Павићевићи (50 кућа), Антовићи (4 куће), Рајовићи (3 куће) и Милетићи (3 куће).

Племе **Загарач** или **Загараче**. И један и други облик овога имена готово се подједнако употребљавају. Име су дали становници Зетине долине, јер је њима главно седиште овога племена иза планине Гарча или иза оба „Гарача“ (Вељег и Малог). Ко хоће да означи, да је оно иза Вељега Гарча, он каже „За Гарач“, јер се обично под именом Гарач разуме само Вељи Гарач, док се. Мали Гарач увек назива тим целим својим именом за разлику од Вељег Гарча (а код самих Загарчана редовно се Вељи Гарач зове само именом Гарач, а Мали Гарач опет само именом Гарчић). Ко пак хоће да означи, да је ово племе иза оба „Гарача“ он ће рећи: „За-Гараче“.

И један и други облик имена имају исту промену, само што је она двојака: Загарача или Загарча, Загарачу или Загарчу итд. Забележио сам за обе промене приближно једнак број примера. Међутим само име Гарач врло ретко има облике Гарача, Гарачу итд., већ готово редовно само Гарча, Гарчу итд. — Становници се зову *Заггарчани*; придев гласи: *загарачки*.

Загарач се великом дужином граничи с Озринићима, и ту смо границу већ познали. Она се завршава на истоку код Јаме Орашке, према озринићском селу Орашју, па затим настаје даље загарачка граница према Бјелопавлићима („Брдима“). Она иде преко Тијесне Каменице и силази на реку Сушицу код моста према месту Ковачу (које је у Бјелопавлићима). Одатле иде све Сушицом до Моста на Међицу, а ту прелази преко Сушице и скреће на исток. У том правцу долази до на врх Дебелого Копита, узвишења које је изнад „брдског“ (бјелопавлићског) села Беговине, и наставља се још даље „поврх Беговинах таман изнад кућа њиховијех“. „Отоленака препријечи преко Сушице на Гробницу, земљиште међу селима Планом („брдско“) и Билећом (загарачко), па отоленаке на врх села Плана, па на врх Муњега Ждријела, па на Гашову Пећину, која граничи са Суком [великим брдом]